

PRIERAIŠUMO KOKYBĖ IR SMURTO PATYRIMAS VAIKYSTĖJE

Šiame straipsnyje sieksime giliau patyrinti ryšį tarp smurto patyrimo šeimoje ir prieraišumo stiliaus, kuris susiformuoja dar ankstyvoje vaikystėje. Taip pat kelsime klausimą, ar skirtingas smurto tipas (fizinis, seksualinis smurtas, vaiko nepriežiūra) specifiškai siejasi ir su prieraišumo stiliaus kokybe. Kitais žodžiais tariant, ar galima teigti, kad skirtingas smurto tipas didina ar mažina specifinio prieraišumo stiliaus tikimybę.

Saugaus ir nesaugaus prieraišumo charakteristikos

Kiekvienas sveikas kūdikis turi poreikį ir įgimtus gebėjimus formuoti prieraišumo santykius. Prieraišumas yra svarbus tam, kad kūdikis galėtų išgyventi. Tačiau ar kūdikiui susiformuos saugus prieraišumas, priklauso nuo konkretaus patyrimo per pirmuosius gyvenimo metus. Optimaliai smegenų struktūrai, atsakingai už sveikus emocinius santykius, vystymuisi reikalingas teigiamas patyrimas (jautri ir vaiko poreikius atitinkanti globa) tinkamu laiku (per pirmuosius trejus gyvenimo metus).

Taigi, teorija ir moksliniai tyrimai patvirtina, kad vaiko prieraišumo kokybė pirmiausia priklauso nuo tėvų priežiūros kokybės per ankstyvosios vaikystės metus. Jeigu tėvai jautrūs vaiko poreikiams, tinkamai reaguoja į vaiko fizinio artumo poreikį, teikia apsaugą ir emocinį palaikymą situacijose, kuriose vaikas jaučiasi nesaugus, didelė tikimybė, kad vaikas sukurs saugius prieraišumo santykius su savo tėvais (Ainsworth et al. 1978; Pasco Fearon and Belsky 2016). Saugiai prisirišę vaikai būna pastebimai nuliūdę, kai jų globėjai ar kiti prieraišumo asmenys juos palieka, ir akivaizdžiai patenkinti, kai jie sugrįžta. Saugiai prisirišusių vaikų tėvai yra patikimi, prieinami ir jautrūs vaiko poreikiams, nuspėjamai reaguoja į vaiko elgesį. Suaugę saugiai prisirišę žmonės sugeba sukurti ilgalaikius, pasitikėjimo kupinus santykius su kitais žmonėmis, pasižymi aukšta savigarba, pasitiki savimi, sugeba atvirai kalbėti apie savo jausmus.

Nesaugaus ambivalentiško tipo vaikai mažai tyrinėja aplinką ir yra tarsi „prilipę“ prie savo motinų. Mamos išėjimas jiems sukelia didžiulį stresą ir į jos sugrįžimą reaguoja labai ambivalentiškai: verkia, priešinasi mamos artumui. Šio prieraišumo tipo vaikai nepasitiki nepažįstamais žmonėmis ir yra labai įtarūs. Paprastai tokių vaikų mamos būna labai nenuoseklios prižiūradamos vaiką: kartais jos atrodo labai jautrios ir reaguojančios į kūdikio poreikius, o kartais – emociškai neprieinamos ir nepasiekiamos. Kūdikiui yra sunku prognozuoti motinos elgesį, todėl net ir trumpalaikis išsiskyrimas su ja kelia labai daug nerimo. Suaugę tokie žmonės bijo artimų santykių ir priešinasi jiems. Jie nerimauja, kad jų partneris neatsakys į jų jausmus, bijo būti atstumti. Tokie žmonės labai sunkiai išgyvena išsiskyrimus, todėl labai stipriai prisiriša ir laikosi įsikibę savo vaikų, kurie jiems yra saugumo šaltinis.

Kūdikiai, kuriems būdingas *nesaugus vengiantysis prieraišumo tipas*, mažai kontaktuoja su motina, nepažįstamojo atėjimas ir mamos išėjimas, atrodo, kelia jiems mažai nerimo. Jie taip pat nerodo daug teigiamų emocijų, kai mama grįžta. Šių vaikų tėvai dažnai atstumia vaiką, kad galėtų labiau jį kontroliuoti. Jie nėra pakankamai jautrūs vaiko poreikiams, dažnai būna nerūpestingi, pikti ir priekabaujantys. Paprastai šis prieraišumo tipas susiformuoja, kai motinos nereaguoja ir tinkamai nepatenkina kūdikio poreikių. Jeigu iš pradžių vaikas dar bando atkreipti mamos dėmesį į save, vėliau jis liaujasi tai daryti ir tarsi pradeda pats vengti su ja kontakto. Suaugus tokiems žmonėms yra sudėtinga palaikyti artimus, intymius santykius. Šie žmonės nesistengia palaikyti sėkmingų santykių su savo partneriu, neskiria pakankamai laiko ir vengia emocinės priklausomybės, todėl stipriai neišgyvena ir jiems nutrūkus. Tokie žmonės mieliau turi atsiktinius trumpalaikius santykius, nei siekia ilgalaikių, pastovių santykių.

Vaikai, kuriems būdingas *dezorganizuotas prieraišumo tipas*, atrodo sustingę ir siekiantys išvengti situacijos net tuomet, kai šalia yra besirūpinantis suaugęs. Manoma, kad šio prieraišumo tipo

vaikams motina (arba kitas besirūpinantis asmuo) kartu yra ir palaikymo, ir baimės šaltinis. Dezorganizuotas prierašumo tipas yra dažnai būdingas vaikams, kurie patiria smurtą iš tėvų. Globėjai jiems sukelia ne tiek saugumo, kiek baimės jausmą. Šio prierašumo tipo vaikams trūksta tėvų artumo ir dėmesio, tačiau jie nemoka to parodyti. Tokie vaikai nepasitiki savo tėvais, nes bijo jų reakcijos. Suaugę tokie žmonės turi žemą savigarbą ir nepasitiki kitais žmonėmis. Jie yra labai jautrūs pažeminimui ir bijo būti atstumti, todėl jiems yra sunku sukurti artimus santykius. Jie stengiasi kontroliuoti visas situacijas, kuriose jaučia nerimą, dažnai išlieja pyktį ir susierzinimą ant kitų žmonių.

Savęs ir kito vidinės reprezentacijos

Jeigu tėvai reaguoja nenuosekliai į vaiko prierašumo elgesio aktyvaciją arba ją atmeta, vaikui nesiseka įgyvendinti saugaus prierašumo strategijos. Tokiose situacijose vaikui tenka deaktyvuoti (tuomet vystosi vengiantysis prierašumo stilius) arba hiperaktyvuoti (tuomet vystosi ambivalentiškas prierašumo stilius) prierašumo strategiją (Main, 1990). Jeigu tėvų atsakas chaotiškas ir gąsdinantis, vaikui nepavyksta išvystyti organizuotos prierašumo strategijos (tuomet formuojasi dezorganizuotas prierašumo stilius). Prierašumo santykių kontekstas formuoja vaiko *vidinį darbinį modelį* – psichines (arba vidines) reprezentacijas apie save, tėvus ir tarpusavio santykius. Vaiko vidinis darbinis modelis – tai jo lūkesčiai apie save ir supantį pasaulį, kuriais jis remiasi kontroliuodamas savo ir kitų elgesį.

Saugiai prisirišęs vaikas turi teigiamą savęs ir kito reprezentaciją („*Aš geras ir kitas geras*“), vengiančio prierašumo stiliaus vaikas turi teigiamą savęs ir neigiamą kito reprezentaciją („*Aš geras (galiu savimi pasitikėti), kitas blogas*“), o ambivalentiško (nerimastingo) prierašumo stiliaus vaikas turi neigiamą savęs, bet teigiamą kito reprezentaciją („*Aš blogas (negaliu savimi pasitikėti), o kitas geras*“). Tuo tarpu nesaugaus ambivalentiško prierašumo stiliaus vaikas turi neigiamą ir savęs, ir kito reprezentaciją.

Smurto tipas ir prierašumo kokybė

Be abejonės, vaiko patiriamas smurtas neigiamai veikia jo prierašumo kokybę, skatina formotis nesaugų, dažniausiai dezorganizuotą, prierašumo stilių. Kita vertus, ryšys tarp smurto tipo ir prierašumo organizacijos nėra iki galo aiškus ir ištyrinėtas.

Viename iš tyrimų (Toth et al, 1997) buvo nustatyta, kad fizinį smurtą patyrę vaikai dažniau turėjo neigiamas motinos reprezentacijas nei nepriežiūrą arba seksualinį smurtą patyrę vaikai, taip pat vaikai, kurie nepatyrė smurto. Tuo tarpu seksualinės prievartos aukos dažniau pasižymėjo neigiamomis savęs reprezentacijomis, nei nepriežiūros aukos. Fizinį smurtą patyrę vaikai taip pat turėjo labiau neigiamas savęs reprezentacijas nei smurto nepatyrę vaikai. Kitame tyrime (Waldinger et al, 2001) buvo rasta, kad fizinį smurtą patyrę vaikai demonstruoja mažesni artumo norą nei seksualinį smurtą patyrę vaikai. Dar viename tyrime (Pickreing Stronach et al, 2011) buvo vertinamas ryšys tarp skirtingo smurto tipo ir prierašumo elgesio organizacijos. Bendrai, rasta, kad smurtą patyrusiems vaikams būdingas mažesnis saugaus prierašumo stiliaus lygis. Dažniau šie vaikai buvo priskirti prie dezorganizuoto nesaugumo stiliaus, tačiau ryši tarp skirtingo smurto tipo ir prierašumo organizacijos rasta nebuvo. Tyrimuose taip pat nebuvo rasta ryšio tarp prierašumo organizacijos ir smurto raiškos skaičiaus (Pickreing Stronach et al. [2011](#)). Panašūs rezultatai buvo gauti ir 2018 m. tyrime, kuriame dalyvavo 3-8 metų amžiaus 96 vaikai iš žemo socioekonominio statuso (Fresno, Spencer & Espinoza, 2018). Prierašumo kokybei įvertinti buvo taikoma ASCT (angl. Attachment Story Completion Test) metodika, taikant kurią vaikams reikėjo užbaigti penkias istorijas, atspindinčias šeimos gyvenimą. Istorijų temos buvo parinktos taip, kad skatintų vaikų prierašumo reprezentacijas ir jausmus. Šiuo tyrimu paaiškėjo, kad bendrai smurto patyrimas, taip pat atskirai kiekviena jo forma (seksualinis, fizinis smurtas ir nepriežiūra) yra susiję su nesaugiu

prieraišumo stiliumi. Skirtumų tarp atskiro smurto tipo, smurto patirties dažnumo ir prieraišumo kokybės sąsajų neišryškėjo.

Vaikų – smurto aukų istorijos pasižymėjo kontrolės praradimu ir katastrofine pabaiga, o pagrindiniai herojai buvo vaizduojami kaip bejėgiai ir nugalinti, taikantys smurtinius kontrolės būdus. Be to, šių vaikų istorijos buvo dezorganizuotos ir nenuoseklios, be aiškios loginės sekos. Įdomu ir tai, kad tyrimo metu šie vaikai kartais tapdavo labai nerimastingi arba prislėgti, slopinantys jausmus. Taigi panašu į tai, kad smurtą patyrę vaikai turi aukštesnį nerimo lygį, slopinantį jų kūrybiškumą. Taigi, šiame tyrime smurtą patyrę vaikai buvo linkę demonstruoti neigiamas savęs reprezentacijas (pvz., save reprezentuoti kaip bejėgį ir nekompetetingą) ir neigiamas kitų reprezentacijas (pvz., visi personažai mirę). Autoriai mano, kad vyraujančios neigiamos savęs ir kitų reprezentacijos, taip pat istorijų nenuoseklumas ir loginės sekos stoka yra susiję su *segregacija* kaip gynybos mechanizmu. Smurto situacijoje daugybinės savęs ir kitų reprezentacijos yra neintegruotos viena su kita, kuriamos ir saugomos skirtingose atminties sistemose, kurios gali būti susijusios viena su kita arba ne.

Apibendrinus tyrimų duomenis, galima teigti, kad smurtą patyrę vaikai turi didesnę riziką suformuoti nesaugius, dominuojančio dezorganizuoto pobūdžio, prieraišumo santykius. Taip pat galima kelti prielaidą, kad labiau svarbus ne pats smurto pobūdis (fizinis, seksualinis smurtas, nepriežiūra), o pats smurto patyrimas kaip rizikos veiksnys. Be to, svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad dažniausiai vaikas patiria kelias smurto formas vienu metu, pvz., fizinį ir psichologinį, seksualinį ir psichologinį ir pan.

Literatūra:

Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall S. Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Hillsdale: Erlbaum; 1978.

Fresno A., Spencer R., & Espinoza C. Does the type of abuse matter? Study on the quality of child attachment narratives in a sample of abused children. *Journal of Child and Adolescent Trauma*. 2018; 11(4): 421-430.

Main M. Cross-cultural studies of attachment organization: Recent studies, changing methodologies, and the concept of conditional strategies. *Human Development*. 1990;33:48–61.

Pasco Fearon RM, Belsky J. Precursors of attachment security. In: Cassidy J, Shaver PR, editors. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. third. New York: Guilford Press; 2016. pp. 291–313.

Pickreing Stronach EP, Toth SL, Rogosh F, Oshri A, Manly JT, Cicchetti D. Child maltreatment, attachment security, and internal representations of mother and mother-child relationships. *Child Maltreatment*. 2011;16(2):137–145.

Toth SL, Cicchetti D, Macfie J, Emde RN. Representation of self and other in the narratives of neglected, physically abused, and sexually abused preschoolers. *Development and Psychopathology*. 1997; 9:781–796.

Waldinger RJ, Toth SL, Gerber A. Maltreatment and internal representations of relationships: Core relationships themes in the narratives of abused and neglected preschoolers. *Social Development*. 2001;10:41–58

